

Hannu Takala
(*Finlandia*)

SYTUACJA MŁODZIEŻY W SPOŁECZEŃSTWACH POSTINDUSTRIALNYCH

WPROWADZENIE

Zadaniem, które sobie postawiłam, jest opis sytuacji młodzieży w krajach skandynawskich. Nie zajmę się wyłącznie Finlandią, ale nie będę też przeprowadzał porównań między krajami skandynawskimi. Będę mówił o nich ogólnie jako o krajach stanowiących przykłady społeczeństw postindustrialnych. Mój artykuł jest skromnie dokumentowany i nie będę nudził czytelnika liczbami i szczegółami. Za swoje zadanie uznałem skoncentrowanie się na tym, co istotne.

CO TO JEST MŁODZIEŻ?

Nie ma powszechnie przyjętych granic wieku młodzieży. Młodzież jako grupa społeczna jest produktem rozwoju przemysłowego. W społeczeństwach rolniczych młodzież we współczesnym znaczeniu nie istniała, człowiek przechodził z dzieciństwa bezpośrednio w dorosłość, przy czym moment ten łączył się często ze specjalnymi obrzędami inicjacyjnymi. W społeczeństwach tych dzieci brały udział w pracach produkcyjnych w takim stopniu, w jakim pozwalały na to ich możliwości fizyczne i psychiczne.

Adolescencja jest okresem przejściowym między początkiem fizycznej i psychicznej dojrzałości a przystąpieniem do działalności produkcyjnej. Jej granice wieku zmieniały się w miarę upływu czasu. Obecnie w Skandynawii dojrzałość fizyczna, mierzona pojawieniem się menstruacji, osiągnana jest w początkowych latach drugiego dziesięciolecia życia. Wiek jej osiągnięcia obniża się w przybliżeniu o pół roku co każde dziesięć lat.

Druga ze wspomnianych granic wieku, czyli przystąpienie do działalności produkcyjnej, ciągle się odsuwa. Skomplikowane techniki produkcyjne wymagają dłuższego kształcenia. Zwiększająca się wydajność pracy prowadzi

do zmniejszania jej ilości niezbędnej do utrzymania tego samego poziomu wytwórczości. Obecnie wkracza się do produkcji w wieku około dwudziestu lat, przy czym pobierający wyższe wykształcenie — nawet później.

Młodzież stanowi powiększającą się grupę społeczną, gdyż rozszerzają się jej granice wieku. Obecnie możemy zaliczyć do niej ok. 1/4 całej ludności. Młodzież stała się istotną ilościowo grupą społeczną dopiero po drugiej wojnie światowej. Podobnie problemy młodzieży, młodzieżowa kultura i inne zjawiska usprawiedliwiają mówienie o młodzieży jako o grupie społecznej są w przeważającej mierze następstwem zmian powojennych.

MŁODZIEŻ CZY GRUPY MŁODZIEŻY?

W jakim stopniu postępujemy słusznie mówiąc o młodzieży jako o odrębnej grupie? Czy różnice etniczne, klasowe, a może także płeć nie prowadzą do sensowniej szych podziałów niż różnice wieku?

Układ wzajemnych zależności między grupami społecznymi jest złożony. Klasa robotnicza ma swoją młodzież, młodzież ma też swoją klasę robotniczą. Innymi słowy, istnieją sprawy łączące młodzież ponad przedziałami klasowymi, równocześnie jednak stratyfikacja społeczeństwa znajduje odbicie w układzie wzajemnych zależności występujących wewnątrz grupy, jaką stanowi młodzież.

Dwie cechy charakteryzują młodzież: pierwsza to zerwanie z domem, w którym spędziło się dzieciństwo; druga to przygotowywanie się do życia produkcyjnego. Wspomniane wyżej zerwanie oznacza uzyskanie niezależności, proces poznawczy, w toku którego podaje się w wątpliwość swoje poprzednie życie. Przygotowywanie się do życia produkcyjnego oznacza ciągłość, wnoszenie tradycji kulturowej domu i szkoły do życia aktywnego zawodowo i przekazywanie jej następnemu pokoleniu. Są to sprzeczne zadania i perspektywy: jedno płyną z uczestniczenia w produkcji, drugie — z przynależności do młodzieży.

Z punktu widzenia produkcyjnego uprawnione wydaje się koncentrowanie uwagi na przeciętnej młodzieży albo na typowym jej przedstawicielu. Patrzenie na młodzież z perspektywy przebiegających w niej procesów poznawczych i kształtujących świadomość uzyskiwanej niezależności zachęca do interesowania się małymi, ale kulturowo symptomatycznymi i reprezentatywnymi podgrupami. Dla uzyskania Całościowego obrazu warto przypatrzeć się zarówno przeciętnej młodzieży, jak i istotnym małym jej grupom.

WIEK CZY KOHORTA?

Przy opisywaniu zjawisk, dla których — jak się sądzi — istotne są wspólne doświadczenia młodzieży, takich zjawisk, jak młodzieżowa kultura lub postawy

młodych ludzi, należy pamiętać, że młodzież zmienia się z pokolenia na pokolenie. Posłużmy się przykładem. Protesty przeciw wojnie w Wietnamie, ruchy na uniwersytetach i kulturowy radykalizm lat sześćdziesiątych były nowymi zjawiskami w kulturze, wspólnymi dla całej młodzieży w krajach zachodnich. W latach sześćdziesiątych problemy te stały się częścią ruchu młodzieżowego, obecnie zajmujemy się nimi my, ludzie w średnim wieku. Tradycja pozostała, ale nie jako część zjawiska, jakim jest młodzież.

MŁODZIEŻ I DZIAŁALNOŚĆ PRODUKCYJNA

Współczesny sposób produkcji i jego rozwój jest najistotniejszym elementem określającym sytuację młodzieży. Określa sytuację domową, decyduje o sposobie, w jakim młodzież zdobywa wykształcenie, nadaje ramy jej oczekiwaniom wobec przyszłości, wpływa na wszystkie instytucje, z którymi młodzież ma do czynienia.

Kraje skandynawskie należą do wysoko rozwiniętych społeczeństw kapitalistycznych; są one bogate. Obecnie tempo ich wzrostu gospodarczego uległo zwolnieniu. Przemysł, który wchłaniał siłę roboczą z gospodarstw rolnych, nie ma do zaoferowania pracy dla większej liczby ludzi. Zgodnie z dostępnymi prognozami rozwój gospodarczy będzie przez następne dziesięciolecia względnie powolny. Zapotrzebowanie na siłę roboczą zwłaszcza w produkcji przemysłowej poważnie się zmniejszy. Odbije się to również na sytuacji młodzieży. Niepewność jest słowem najlepiej oddającym tę sytuację. Wkraczanie w życie produkcyjne następować będzie coraz później, a do tego będzie coraz mniej pewne. Bezrobocie wśród młodzieży stało się już poważnym problemem. Stwierdzenie to można zilustrować wskazując, że np. w Sztokholmie 1/3 młodzieży jest bez pracy, albo że w Finlandii 1/3 bezrobotnych tworzą ludzie młodzi.

MŁODZIEŻ I KLASY SPOŁECZNE

W społeczeństwach zachodnich rozwój gospodarczy doprowadził do stopniowego zaniku samodzielnie pracujących przedstawicieli klas średnich. Rosnącą część ludności stanowią utrzymujący się z uposażeń, gdy należących do klasy średniej gospodarzy rolnych oraz samodzielnych właścicieli warsztatów pracy jest coraz mniej. Z drugiej strony wśród utrzymujących się z pensji coraz większy staje się udział pracowników umysłowych, urzędników i osób zatrudnionych w służbach publicznych, innymi słowy należących do grup, których członkowie nie uważają siebie za przedstawicieli tradycyjnej klasy robotniczej. W rezultacie społeczeństwo staje się w coraz większym

stopniu społeczeństwem klasy średniej. Takie więc jest klasowe zaplecze współczesnej młodzieży.

Niezależnie od tradycyjnej struktury klasowej, w społeczeństwach post-industrialnych pojawił się nowy podział społeczny. Jest nim podział na „społeczeństwo widoczne na froncie”, zaangażowane w wytwórczości, zdrowe, zasobne, i na „społeczeństwo cienia”, utworzone z ludzi zbędnych i społecznie upośledzonych. Praca produkcyjna nie jest dostępna dla wszystkich. W naszym systemie gospodarki rynkowej brak jest sił popierających równy dostęp do pracy. Współzawodnictwo o uzyskanie sensownej i ważnej pracy staje się coraz ostrzejsze.

W naszym społeczeństwie dobrobytu przynależność do „społeczeństwa cienia” nie łączy się, z punktu widzenia zabezpieczenia podstawowych warunków materialnej egzystencji, z zagrożeniem życia. Społeczeństwo dobrobytu gwarantuje, że będzie się miało na chleb. Jednakże z punktu widzenia wartości ludzkich przynależność do „społeczeństwa cienia” jest równoznaczna z klęską. Społeczeństwo nie podejmuje poważnych usiłowań, aby wchłonąć w siebie „ludzi cienia”, którzy mają więc niewiele do stracenia i nie mają nic do wygrania. Takie społeczeństwo podzielone na dwie klasy jest po części wizją stworzoną przez socjologów; jako pewna tendencja istnieje ono jednak już obecnie.

W odniesieniu do młodzieży oznacza to m.in., że współzawodnictwo o uzyskanie wykształcenia — istotny warunek włączenia się w społeczeństwo — staje się bardziej zacięte. Dla społecznie upośledzonych system szkolny staje się mechanizmem przesuwania ich do „społeczeństwa cienia”. W społeczeństwie następuje polaryzacja — podział na przynależnych i odrzuconych; dla młodzieży jest ona szczególnie stresotwórcza.

WYKSZTAŁCENIE

Młodzi ludzie uzyskują coraz to więcej dzięki wykształceniu; rozwój produkcji wymaga pogłębionych studiów.

W Skandynawii próbujemy zapewnić równe możliwości otrzymania wykształcenia; w zasadzie nie zależy ono od majątku rodziców ani od miejsca ich zamieszkania. W praktyce jednak nierówności występują, zaś równe możliwości zdobycia wykształcenia służą, jako produkt uboczny, interesom produkcji przez tworzenie odpowiedniej kadry.

Program szkół jest w coraz większym stopniu dostosowywany do tego, aby zaspokajał potrzeby produkcji, a inne cele wykształcenia są coraz bardziej odsuwane na bok. Mimo ponawianych żądań o wykształcenie ogólne i kształcenie zorientowane na rozwijanie umysłu system szkolny nastawiony jest niemal wyłącznie na przygotowywanie do życia w pracy i potrzeby produkcyjne.

Z punktu widzenia produkcji stworzyliśmy dobrze wykształconą rezerwową armię pracy. Jedynym problemem jest konieczne przedłużenie kształcenia w stosunku do potrzeb produkcji.

Z punktu widzenia samych zainteresowanych istnieje mnóstwo niepotrzebnego uczenia się; wiele osób z wyższym wykształceniem nie ma zatrudnienia. Wykształcenie to nie zapewnia otrzymania odpowiedniej pracy.

Wykształcenie oznacza nie tylko przygotowanie do podjęcia pracy. Dawniej było ono dla młodzieży robotniczej ważnym środkiem ruchliwości społecznej. Ta jego funkcja przestała mieć znaczenie. Wykształcenie stało się warunkiem koniecznym, choć nie wystarczającym, aby stać się częścią społeczeństwa. Najmniej można mówić o radości płynącej z uczenia się.

Z punktu widzenia produkcji wykształcenie pełni także podwójną rolę. Młodych ludzi kształci się w umiejętnościach przydatnych w produkcji, ale równocześnie trzyma się ich poza nią. Nils Christie wiele pisał o tej ostatniej funkcji: szkoły są rezerwatami dla młodzieży, miejscami, w których izoluje się młodzież od społeczeństwa i od świata dorosłych.

RODZINA

Dzisiejsza młodzież zachodnia wzrasta w zatimizowanych rodzinach nuklearnych. Są one jednostkami konsumpcyjnymi, nie zaś — produkcyjnymi. Tworzą je ojciec, matka i jedno bądź dwoje dzieci. Wiele dzieci nie jest nawet częścią pełnej rodziny nuklearnej; co trzecie bowiem małżeństwo rozpada się na skutek rozwodu. Życie w rodzinie nuklearnej cechuje izolacja; utrzymywanie stosunków z ludźmi spoza rodziny jest rzadkie. W skandynawskich osiedlach podmiejskich rodziny nie utrzymują stosunków ze swoim sąsiedztwem. Rodzina zajmuje niezależne prywatne terytorium, przy czym jedynymi osobami z zewnątrz, którym pozwala się wnikać w jej życie, są państwowi pracownicy socjalni.

Wewnątrz rodziny istnieje głęboko sięgający podział zadań na męskie i kobiece. Matka pracuje poza domem, ale do niej należy większość obowiązków domowych. Ona jest też fachowcem od spraw towarzyskich rodziny i kontaktów z innymi. Ojciec nie przystosował się jeszcze do nowej pozycji kobiety. Współczesny sposób życia uwolnił go od tradycyjnie na nim spoczywających obowiązków domowych. Życie kobiety w rodzinie stało się bogate, podczas gdy mężczyzna odczuwa w rodzinie pustkę i swą nieprzydatność. Mężczyzna usiłuje uciec od nadwątlonego patriarchy w podejmowanie czynności poza domem, takich jak „obłądna” pracowitość albo picie.

Stosunki między młodymi a ich rodzicami są — zgodnie z wynikami fińskich badań Gallupa — ogólnie biorąc dobre. Twierdzi się, że konflikt

międzypokoleniowy przesunął się z wewnątrz rodziny na teren instytucji społeczeństwa. W sprzeczności z obrazem zbuntowanej młodzieży pozostaje wynik, zgodnie z którym młodzi ludzie oczekują od swoich rodziców więcej zorientowanego na cel i surowego wychowania, nawet dyscypliny, niż ją otrzymują.

SYTUACJA MATERIALNA MŁODZIEŻY

Młodzież mieszkająca w domu jest zależna materialnie od rodziców. Sytuacja materialna rodziców określa więc ogólne ramy możliwości finansowych młodzieży. Jest to źródłem ogromnego zróżnicowania sytuacji materialnej młodzieży. Niezależność materialną młodzi osiągają dopiero wówczas, gdy idą do pracy, choć niekiedy i wcześniej poprzez uzyskanie zwrotnego stypendium dla uczących się. Trudności w znalezieniu pracy zwiększyły zapotrzebowanie na te stypendia.

Młodzież skandynawska nie cierpi biedy w sensie dosłownym, ale ma do swojej dyspozycji niedużo pieniędzy. Równocześnie w naszych społeczeństwach wywierana jest na młodzież silna presja konsumpcyjna. Młodzież jest przedmiotem handlowej eksploatacji; np. przemysł rozrywkowy, jeden z najszybciej rosnących przemysłów, nastawia się specjalnie na klientelę młodzieżową. Popatrzmy także na jakże często zmieniającą się młodzieżową modę.

Fińskie badania poświęcone strukturze wydatków młodzieży zdają się pokazywać, że przeciętny młody człowiek miesięcznie nie wydaje wiele na ubranie lub rozrywkę. Z drugiej strony występują w tym zakresie zastanawiające różnice między poszczególnymi grupami młodzieży. Ponadto wydawane na siebie sumy, o których mowa we wspomnianych badaniach, nie oddają może rzeczywistości, bowiem są to przede wszystkim pieniądze należące do rodziców. Młodzieżowa konsumpcja oznacza kierowanie poważnej części dochodów rodziny na zaspokajanie potrzeb młodych ludzi: deski surfingowe, elektroniczne wyposażenie rozrywkowe itp., a więc przedmioty, które w ogromnej większości nie są niezbędne, sprzedaje się rodzinom za pośrednictwem ich młodych członków.

Młodzież jako przedmiot wykorzystywania przez handlowców jest tematem tak dobrze znanym, że nie warto poświęcać mu więcej uwagi. Dodam jednakże jeszcze dwie zamykające uwagi: zmysłowość jest oczywistą cechą marketingu nakierowanego na młodzież. Po pierwsze, poważne badania nad następstwami takiego zorientowania dopiero zostały rozpoczęte, i po drugie, młodzież rozwiązuje problem rozżewu między brakiem pieniędzy a dużymi oczekiwaniami konsumpcyjnymi poprzez tzw. drugi układ gospodarczy, tj. wymianę, wspólne użytkowanie przedmiotów i rynek rzeczy

używanych. Skutki istnienia takiego drugiego układu gospodarczego nie ograniczają się zapewne do dziedziny spraw materialnych.

KULTURA MŁODZIEŻOWA

Wielu badaczy próbowało opisać kulturę młodzieżową jako kontrkulturę. Antyelementy możemy znaleźć w kulturze wielu szczególnych grup młodzieży, takich jak dawniejsi hippisi, w niektórych kulturach związanych z narkotykami i w wielu dzisiejszych tzw. ruchach alternatywnych. Można byłoby przyjąć, że kultura młodzieżowa jest *ex definitione* kontrkulturą, gdyż istotną część okresu, w którym należy się do młodzieży, wypełnia proces krytycznego analizowania warunków swojej egzystencji.

Jednakże kultura, w której bytuje większość młodzieży krajów zachodnich, nie daje podstaw do mówienia o kontrkulturze. Jest to kultura młodzieżowa, bowiem dobra kulturowe kierowane są do młodzieży; można również mówić o kulturze młodzieżowej, gdyż jej konsumenci są młodzi. W swojej zasadniczej treści kultura ta nie różni się od zachodniej, skomercjonalizowanej produkcji kulturalnej. Podstawowe wartości w rozrywce młodzieżowej są takie same jak w rozrywce dorosłych. Młodzież zdaje się być poważnym konsumentem; przeciętny młody człowiek spędza codziennie kilka godzin słuchając muzyki przez radio, z magnetofonu albo patrząc na filmy telewizyjne.

Nie można mówić o zachodniej kulturze młodzieżowej i nie wspomnieć o muzyce rockowej. W muzyce tej było wiele okresów czy trendów społecznie żywych i ostrych. Stała się ona językiem politycznej dyskusji młodzieży. W krajach zachodnich żadna muzyka nie może jednak dotrzeć do szerszej publiczności bez przejścia przez filtr względów komercyjnych. Z tego powodu najostrzejsza nawet muzyka rockowa staje się monotonna, gdy przedostanie się do głównego nurtu muzyki dostarczanej w ramach skomercjonalizowanej kultury młodzieżowej. Staje się wówczas nieszkodliwą rozrywką; jej przesłanie może pobudzać do gniewu, ale nie jest słyszane. Trendy kultury młodzieżowej szybko się zmieniają. Jako skomercjalizowana kultura masowa musi się zmieniać: nową modę w muzyce sprzedaje się jak nowe stroje.

Wpływ kultury młodzieżowej jest dwojaki. Sprzyja ona przystosowaniu, oświeca, prowadzi do rezygnacji. Z drugiej wszakże strony, młodzieżowa rozrywka pomaga utrzymywać i wzmacnia solidarność wśród młodzieży — i to wbrew jej komercjalizacji. Najbardziej uświadomiona społecznie młodzież to również konsumenci na wielką skalę tej kultury masowej. Podobnie jak w tylu innych dziedzinach działania młodych ludzi kumulują się. Aktywniejsi mają równocześnie rozmaite hobby, należą do wielu różnych organizacji itp. Aktywność młodych ludzi jest pozytywnie skorelowana

z sytuacją materialną ich rodziców. Około połowa młodzieży nie należy do żadnej organizacji.

DZIAŁALNOŚĆ POLITYCZNA

Zgodnie z doświadczeniem poważnej części członków naszych społeczeństw działalność polityczna i partie polityczne nie są zdolne wpływać na bieg wydarzeń. Ci, którzy tak twierdzą, mają swoje powody po temu. Nasz system partyjny stał się przedłużeniem państwa. Nie stanowi on już pomostu między społeczeństwem obywateli a państwem, jak powinno być zgodnie z ideałami zachodniej demokracji. Prawdziwa walka polityczna zanikła. Dorośli biorą udział w głosowaniach powodując się konformizmem, ale nie wierzą, aby wywierało to jakikolwiek wpływ. Działalność polityczna nie przyciąga dziś również młodzieży. W głosowaniach uczestniczy niewielka część młodych ludzi; działalność polityczna nie jest uważana przez ogromną ich większość za sensowny sposób wywierania wpływu na społeczeństwo. Aktywne grupy młodzieży są niewielkie; w latach sześćdziesiątych była ona inna.

DAŻENIA I POSTAWY MŁODZIEŻY

Ponad dziesięć lat temu przeprowadzono w Finlandii rozległe badania nad młodzieżą. Jeśli chcemy poznać poglądy całej młodzieży, potrzebne nam są rozległe badania. W codziennych dyskusjach, podobnie jak w socjologii młodzieży, dominującą rolę odgrywają często głośne, rzucające się w oczy grupy, nie zaś milcząca większość, do której dotrzeć można tylko drogą takich badań. Żałuję, że odwołać się muszę tylko do fińskich i do tego nieco przestarzałych materiałów, ale uważam, że znajdujące się w nich główne ustalenia zachowują aktualność także dzisiaj oraz w odniesieniu do innych krajów.

Owe podstawowe ustalenia można podsumować następująco: młodzież, a w każdym razie jej znaczna większość pragnie upodobnić się do dorosłych. Innymi słowy, wartości, cele życiowe i postawy młodzieży zdają się być takie, jak dorosłych. Wartości materialne, skoncentrowanie na sobie i pracy zarobkowej zajmują centralne miejsce w umysłach młodzieży. Poszanowanie władzy i wartości narodowe postrzegane są także jako ważne. Badanie to pokazuje, że młodzi ludzie mają otwarte głowy, ale tylko niewielu spośród nich charakteryzuje się radykalnym krytycyzmem. Większość młodzieży to umiarkowani, trzymający się środka, dobrze przystosowani potomkowie świata dorosłych.

RUCHY ALTERNATYWNE

To, co powiedziałem, odnosiło się do większości młodzieży. Istnieje jednak wiele grup młodzieży, których warunki życia, cele itp. są całkowicie odmienne; obraz dzisiejszej młodzieży bez tych grup byłby niepełny. Tak zwane ruchy alternatywne są czymś nowym i typowym dla młodzieży w dzisiejszych społeczeństwach. Nie ma jednoznacznych kryteriów co do tego, które można zaliczyć do ruchów alternatywnych. Nie uznałbym za takie wojujące grupy religijne młodzieży, mimo ich niezwykłości, w każdym razie tych, które pozostają w kręgu tradycji chrześcijańskiej.

Jako właściwe ruchy alternatywne traktowałbym te, które podają w wątpliwość cały nasz system stosunków produkcji, dobrodziejstwa postępu technicznego i dominację wartości materialnych. Nie wykorzystują istniejących instytucji dla głoszenia swych poglądów, ale podejmują bezpośrednie akcje wśród obywateli. Są to więc ruchy, które popierają zarówno istniejące dążenia, jak i środki wywierania wpływu. W tym sensie różnią się one od radykalnych ruchów młodzieżowych lat sześćdziesiątych, które to ruchy zwracały się przeciw istniejącym instytucjom.

W społeczeństwach zachodnich istnieje cała gama ruchów alternatywnych, różniących się w rozmaitych krajach swym charakterem. Jest to zrozumiałe, gdyż konkretne cele i metody działania zależą od warunków panujących w poszczególnych krajach. Ruchy te mają luźną organizację, ściślejszej formy, właściwej tradycyjnym partiom politycznym, byłyby *ex definitione* niemożliwe. Trzeba wszakże przyznać, że np. Zieloni uformowali w niektórych krajach rodzaje partii. Chciałbym tu wymienić parę przykładów: ruchy ochrony środowiska (np. akcja Alta w Norwegii) albo eksperymentów ekologicznych (takich jak komuny młodych ludzi gospodarczo samowystarczalne, jakie mamy we wszystkich krajach skandynawskich). W Skandynawii dałoby się przypuszczalnie znaleźć setki ruchów, które zgodnie z wymienionymi wyżej przeze mnie kryterium stanowią ruchy alternatywne.

Radykalizm młodzieży był w latach sześćdziesiątych czerwony; obecnie jest zielony. Nigdy przedtem nie była ona tak świadoma niesprawiedliwości tkwiących w gospodarce światowej, jak obecnie.

RUCH NA RZECZ POKOJU

Mimo wielu zbieżności nie byłbym skłonny zaliczać tego ruchu do ruchów alternatywnych. Aczkolwiek nie jest on tylko ruchem młodzieży zachodniej, jeśli nie chce się jej skrzywdzić, trudno go pominąć. Przed młodzieżą stoi groźba, którą niesie wyścig zbrojeń i wojna atomowa. Nigdy przedtem nie istniała groźba zagłady całej ludzkości. Ruchy masowe po-

trzebują utopii a rozbrojenie jest największą utopią obecnej doby. Z tego względu ruch pokojowy jest najważniejszym ruchem młodzieży. Żadna nie ulegająca komercjalizacji sprawa nie poruszyła młodzieży tak, jak sprawa pokoju.

KONTROLA SPOŁECZNA I MŁODZIEŻ

Większość młodzieży związana jest bardzo silnie ze społeczeństwem. Można się spodziewać, że wspomniane wyżej procesy polaryzacyjne będą powodować, że sprawiająca problemy młodzież wysuwać się będzie coraz bardziej poza społeczeństwo. Tej części młodzieży nie dosięgną żadne protesty.

Najszerze ujęcie kontroli społecznej obejmuje wszystkie układy wiążące jednostkę ze społeczeństwem. Mówi się często, że nieformalna kontrola społeczna, a więc kontrola oparta na bezpośrednich stosunkach między ludźmi ulega osłabieniu, równocześnie zaś zwiększeniu ulega kontrola formalna; sądzę, że jest tak rzeczywiście. Trzeba jednak pamiętać, że formalna kontrola społeczna może być sprawowana na wiele sposobów i za pomocą różnych środków: poprzez nagrody albo kary, przyjęcie albo odrzucenie. W toku moich wywodów zastanawiałem się m.in. nad pracą i wykształceniem jako środkami kontroli społecznej. Kiedy porównuję swoją młodość i młodość obecnej generacji, jako najważniejsza różnica rysuje mi się to, że poprzednio ze społeczeństwem wiązała młodych ludzi nadzieja na gratyfikacje, obecnie zaś — obawa przed odrzuceniem.

Tłumaczył *Jerzy Jasiński*